

MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
e-mail: mmsokol@ffzg.hr

PROZOPOGRAFSKA CRTICA O ZAGREBAČKOM BISKUPU STJEPANU II. (1225-1247)*

U članku se analiziraju literatura i povijesna vrela o zagrebačkom biskupu Stjepanu II. (1225-1247), obnovitelju Zagrebačke biskupije, osobi koja je na zagrebačku stolicu došla s mjesta kancelara kraljevske kancelarije. Stjepan II. bio je obrazovana osoba s titulom magistra, a držalo se da je obrazovanje stekao na nekom od europskih sveučilišta. Povijesni kontekst odnosno veze Ugarske i Francuske u njegovo vrijeme nametnule su mogućnost da je bio student pariškog sveučilišta. No, u radovima povjesničara s vremenom se pojavljuju nove, ničim potvrđene činjenice koje govore da je bio školovan u Parizu, na Sorboni gdje je boravio dvanaest godina na studiju teologije. Navedeni podaci sadrže u sebi čitav niz pogrešaka pa i anakronih, međusobno povezanih, činjenica. Njihovim propitivanjem kroz literaturu u radu se utvrđuje geneza grešaka i činjenica pogrešno pripisanih osobi Stjepana II., poglavito one koja se odnosi na mjesto školovanja.

Zagrebački biskup Stjepan II. s početka XIII. st. ubraja se u one ličnosti koje su obilježile svoje vrijeme te su na području na kojemu su djelovale napravile iskorak. Drži ga se obnoviteljem Zagrebačke biskupije na stabilnim materijalnim temeljima, a ujedno i poticateljem sustavne pismenosti na području srednjovjekovne Slavonije. Zbog jedne i druge uloge historiografija mu je posvećivala znatne stranice monografija i radova¹, pogotovo jer su

* Ovaj članak posvećujem akademiku Nikši Stančiću prigodom njegove 70. životne obljetnice. Iako se akademik Stančić nije bavio srednjovjekovnim temama, ipak ličnost biskupa Stjepana II., obnovitelja Zagrebačke biskupije o kojemu pišem u ovom članku, kao i rad i djelovanje N. Stančića imaju jednu zajedničku točku. Naime, svojim radom (i životom) povezivali su hrvatski sjever i jug. Stjepan II. zamalo je ujedinio zagrebačku i splitsku crkvenu organizaciju, a akademik N. Stančić bavio se „sjevernim” i „južnim” temama hrvatske povijesti, vrlo često zadirući i u samu crkvenu povijest neodvojivu od osoba o kojima je pisao.

¹ I. Kukuljević Sakcinski, *Borba Hrvata s Mongoli i Tatari*, Zagreb 1863, 36, 37, 78, 84, 87; I. Kr. Tkalčić, *Prieporod biskupije zagrebačke u XIII. vijeku. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. XLI, Zagreb 1877, 122-153; Isti, *Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije*, sv. I, Zagreb 1873, 56-88; sv. II, Zagreb 1874, 5-6; Isti, *Povjestni spomenici grada Zagreba*, I, Zagreb 1889, 7-20; Lj. Ivančan, *Čazmanski kaptol (1232.-1932.)*, *Croatia sacra. Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, god. 2, Zagreb 1932, 101-110; N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1982, 492-494; A. Gulin, *Srednjovjekovni pečati zagrebačkih biskupa*, *Starine JAZU*, knj. 58, Zagreb 1980, 67-68; Isti, *Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati*, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU*, vol. 15, Zagreb 1988, 41-64; Isti, *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*, Zagreb : Golden marketing, 1998, str. 105-106; Isti, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, Zagreb : Golden marketing, 2001, 57; N. Budak, BABONIĆ, Stjepan, *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, 305-306; Isti, *Zagrebački biskup Stjepan II.*, suvremenik Tome Arhiđakona, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu*, (ur. M. Matijević Sokol i O. Perić), Split, 2004, 153-158; A. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb : Glas koncila, Zagreb 1995, 62-66; F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, sv. 1, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1988, 171, 291; Isti, *Kršćanstvo na hrvatskim prostorima*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1996, 52, 123, 124, 219, 235; Isti, Stjepan

relativno – ako se uzme u obzir vrijeme - bogata vrela , kako narativna tako i diplomatska, zabilježila i sačuvala spomen na djelatnost ovog crkvenog dostojanstvenika.

Već je Ivan Gorički, zagrebački arhidakon i pisac iz XIV. st. za Stjepana napisao da je bio *sollemnis homo*, što se može hrvatskim jezikom prevesti kao *uznosit, plemenit, uzvišen* pa čak i *svet čovjek*, ili pak jednostavno *slavan*. Ivan Gorički, također je zabilježio datum Stjepanove smrti, a to je 10. srpnja 1247.godine.² Poglavlje je Stjepanu II. posvetio i Adam Baltazar Krčelić u *Povijesti Stolne crkve zagrebačke*.³ Krčelić je svoju pripovijest o prošlosti Zagrebačke biskupije satao upravo od poznatih mu i dostupnih diplomatskih i narativnih vrela, ali interpretativno Krčelićeva je povjesnica na razini spoznaja njegova vremena. Krčelić iznosi podatak da je Stjepan II. 1227. godine naslijedio na zagrebačkoj stolici prethodnika Stjepana I. Također je napisao da je bio u rodu i drag prijatelj hercegu Kolomanu i kraljevima Andriji i njegovom nasljedniku Beli IV., a donosi i velike izvode iz *Salonitanske povijesti* splitskog arhidakona Tome, Stjepanova suvremenika, o ljudima i događajima koji su bili povezani s ovim zagrebačkim crkvenim dostojanstvenikom.

S obzirom na ulogu koju je Stjepan II. kao istaknuti pojedinac imao u ključnim zbivanjima srednjovjekovne Slavonije prvo pitanje vezano uz njegovu ličnost bilo je ono koje se tiče njegova podrijetla. Kako nije bilo egzaktnih zapisanih podataka o Stjepanovom podrijetlu historiografija je bila prisiljena domišljati. Tako je Ivan Kukuljević bez pozivanja na neka određena vrela iznio mišljenje da Stjepan potječe iz velikaške obitelji Babonić.⁴ Zbog Kukuljevićeva autoriteta Stjepan II. kao Babonić ušao više-manje uz izvjesnu ogradu u gotovo svu kasniju literaturu. Čini se da je Kukuljević, koji nije obrazložio svoje mišljenje, posluživši se u spoznajnom postupku metodom eliminacije došao do zaključka da tako ugledna, obrazovana i bogata osoba može potjecati samo iz jedne moćne obitelji kao što su u to vrijeme u Slavoniji bili Babonići. Ivan Tkalčić, pak, kaže da se o Stjepanovu podrijetlu ne zna ništa, jer da se crkvenim dostojanstvenicima nije uz ime bilježio rod iz kojega potječu.⁵

II. (1225-1247.), u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb : Školska knjiga, 1995, 43-45. /No, uz ovaj članak je potrebno napomenuti da se kao njegov autor pogrešno navodi L. Dobronić. Ispravak je zabilježio F. Šanjek, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, Dominikanska naklada Istina, 2008, str. 33, bilj. 44. Na navedenu bilješku upozorio me kolega T. Galović, pa mu ovom prilikom zahvaljujem.; Isti, Hrvati i pariško sveučilište (XIII.-XV. st.), *Rad HAZU*, 476, Zagreb 1998, 115-116; Isti, Hrvati i sveučilišna Europa (13.-15. st.), *Raukarov zbornik* (ur. N. Budak), Zagreb : FF Press, 2005, 212; I. Basić, O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću, *Pro tempore. Časopis studenata povijesti*, 3, Zagreb 2006, 25-44.

² I. Kr. Tkalčić, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije*, sv. II, 5-6.

³ Balthasar Adamus Kercselich de Corbavia, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae 1770*, 80-84; Baltazar Adam Krčelić Krbavski, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, (preveo Z. Šešelj), Zagreb : Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1994, 95-100.

⁴ I. Kukuljević Sakecinski, *Borba Hrvata s Mongoli i Tatari*, 36-37.

⁵ I. Kr. Tkalčić, *Priporod biskupije zagrebačke u XIII. vijeku.*, 126-127.

On navodi da je na čelo Zagrebačke biskupije došao 1225. godine i da je njome upravljao do smrti 1247. godine.

Kukuljević i Tkalčić su na dostupnim im vrelima i starijoj historiografiji počevši od memoarskih zapisa Tome Arhidakona, zatim preko diplomatskih spisa, zapisa Ivana Goričkog kao i djela D. Farlatija i A. B. Krčelića uglavnom uspostavili glavne prozopografsko-biografske vertikale o Stjepanu II. Sva kasnija historiografija varirala je samo u vlastitim interpretacijama o nekim aspektima Stjepanova života i djela temeljeći svoje „nove“ stavove na povijesnom kontekstu ili labavim analogijama.

Tako se iz diplomatskih vrela može iščitati da se Stjepan II. prije postavljanja na zagrebačku biskupsku stolicu – oko 1224. godine - s titulom magistra nalazio na mjestu kancelara kraljevske kancelarije.⁶ O bliskosti i zaslugama za djelovanje u okvirima dvora i vladarske kuće Arpadovića svjedoče diplomatski dokumenti, točnije darovnice kojima su mu ustupljeni posjedi u Ugarskoj. Tako mu 1226. godine mladi kralj Bela daruje posjed Vertuš u Šomođskoj županiji⁷, a dosuđuje mu i neke posjede u Međimurju za dug koji mu nije mogao vratiti neki Muterin⁸. Već se iz ovih podataka može naslutiti Stjepanov interes i sposobnost za ostvarivanje materijalnih dobara. Upravo ova njegova kvaliteta bitno je utjecala da se Zagrebačka biskupija obnovi jer su vrlo brzo po Stjepanovu preuzimanju biskupske stolice bili vidljivi znaci njezina oporavka i vitalnosti. Dok je 1227. godine boravio kod svog duhovnog oca pape Grgura u Anagniju izdaje ispravu kojom kanonicima Zagrebačkog kaptola daruje imanje i novčanu desetinu zagrebačke župe, goričke te svinje i vino.⁹ Još jednom kasnije darovao je zagrebačkim kanonicima zemlju u Podgorju.¹⁰ Djelatnost se njegova znatno osjetila na području širenja redovništva. Dovodi dominikance, pomaže franjevce, cistercite. Tako u Ivanić-Kloštru gradi ženski samostan i crkvu sv. Marije namijenjenu cisterciticima.¹¹

No, Stjepanova je usmjerenost, vjerojatno potaknuta obrazovanjem i dužnošću kancelara kraljeve kancelarije koju je prethodno obavljao, osobito došla do izražaja na polju opismenjavanja Slavonije. Naime, u prvoj polovici XIII. st. zbog razvoja trgovine, i obrta te u skladu s tim i procesa kolonizacije i urbanizacije mnogih krajeva Europe, pa i ovog

⁶ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. I-XVIII. Ur. T. Smičiklas (II-XII), E. Laszowski i M. Kostrenčić (XIII), M. Kostrenčić (I, XIV-XVI), S. Gunjača (XVII), D. Rendić-Miočević (XVIII), Zagreb : JAZU, 1904-1990. (Dalje: CD). CD III, 240-241, 244-245.

⁷ CD III, 261.

⁸ CD III, 261-262.

⁹ CD III, 270.

¹⁰ CD III, 449.

¹¹ CD IV, 308.

slavonskog dijela javlja se potreba za ustanovom koje će pratiti pravni aspekt novih oblika poslovanja kao što je to bio notarijat u Italiji i uopće na sredozemnom prostoru receptivnog kontinuiteta. Kaptoli odnosno kolegiji svećenika kao najobrazovaniji dio stanovništva preuzimaju na sebe ovu društvenu obvezu na ugarskim i slavonskim prostorima. Tako već 1228. godine Zagrebački kaptol kojega Stjepan II. obnavlja počinje djelovati kao vjerodostojno mjesto odnosno *locus credibilis*.¹²

Čini se da je i osnivanje Čazmanskog kaptola, po odluci biskupa Stjepana II. donesenoj 1232. godine,¹³ na jednom neurbaniziranom području među zaostalim i neobrazovanim stanovništvom (*inter silvestres et indomitas gentes*) - kako kaže u ovoj utemeljiteljskoj ispravi sam Stjepan - bilo potaknuto upravo istim razlozima, posebno ukoliko je Stjepan II. Čazmu odnosno to novoosnovano naselje s prepoziturom i kaptolom od 12 kanonika u perspektivi zamišljao kao neko urbano središte koje bi bilo odskočna pozicija za podizanje razine svih oblika života u Slavoniji. Čazmanski kaptol o kojemu je napisano dosta radova¹⁴ i sam počinje djelovati kao *locus credibilis* i takva se njegova djelatnost prati - kao uostalom i Zagrebačkog kaptola - u sljedećim stoljećima, u slučaju Čazme do 1548. godine, do dolaska Čazme pod Turke kada se seli u Zagreb, pa u Lepoglavu i Varaždin.¹⁵

Osobito je u skladu s vremenom Stjepan II. poradio na podizanju razine obrazovanja klera, pa tako sastavlja *Liber questionum et sentenciarum* – kako je to zabilježeno u inventaru Zagrebačke biskupije - a izdao je i nekoliko svojih isprava u čijim se formulama očituje utjecaj kraljevske kancelarije čiji je kancelar bio.¹⁶ Stjepanove isprave – od kojih je jedna ona o uspostavi Čazmanskog kaptola - prve su isprave nastale u jednoj kancelariji na slavonskim prostorima. One odražavaju još neformalizirane oblike, nemaju nadnevak ni mjesto izdanja, ali upravo njihovo nastajanje u novoosnovanoj biskupskoj kancelariji samo po sebi svjedoči o ulozi koju je na polju pismenosti odigrao Stjepan II.¹⁷

S druge strane Stjepanova aktivnost i uloga osobito je naglašena u vrijeme tatarske provale, a vrhunac njegova života i javne djelatnosti trebao je biti ujedinjenje splitske i zagrebačke crkve, što je sve konkretno započelo Stjepanovim izborom za splitskog

¹² A. Gulin, *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*, 78; Isti, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 57-63.

¹³ CD III, 369-374.

¹⁴ Lj. Ivančan, *Čazmanski kaptol (1232.-1932.)*, 101-149; A. Gulin, *Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati*, 41-64; Isti, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 65-106.

¹⁵ Isto, 67.

¹⁶ Vidi: N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, 492-494; N. Budak, BABONIĆ, Stjepan, 305-306; F. Šanjek, Stjepan II. (1225-1247.), 42-45; Isti, *Kršćanstvo na hrvatskim prostorima*, 123-124.

¹⁷ Z. Tanodi, *Izprave zagrebačkih biskupa Stjepana I. i Stjepana II.*, *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, (ur. D. Kniewald), Zagreb 1944, 317-338.

nadbiskupa. Upravo zbog ove povijesne epizode¹⁸ koja se vremenski podudara s tatarskom provalom i bijegom dostojanstvenika ugarskog dvora na čelu s kraljem u Split, Stjepan se s ostalim protagonistima neuspješnog političkog poduhvata našao na stranicama *Salonitanske povijesti* prikazan očima suvremenika, ali i do određene mjere i protivnika, splitskog kroničara Tome Arhiđakona. Dakle, na stranicama najboljeg historiografskog djela iz tog vremena uz Stjepana su svoje mjesto našli još herceg Koloman i Hugrin, prvi prepošt Čazmanskog kaptola koji će zasjesti na splitsku i nadbiskupsku i kneževsku stolicu

Slikovit je opis i karakterizacija osobnosti sve trojice proizišla iz pera Splitsanina Tome. Vrlo su znakovite Tomine riječi o Stjepanu II. za kojega – uz ostalo - kaže da je bio: „*veoma bogat zlatom i srebrom i prepun drugoga bogatstva. U svjetovnom se sjaju prema svima odnosio blagonaklono i prijazno. Sav je bio obuzet željom da ga pljeskom slave i da ga uznosi ljubav svjetine.*“¹⁹

Općenito stranice *Salonitanske povijesti* zaista su najvjerodostojnije svjedočanstvo iz pera suvremenika o zbivanjima iz Stjepanova života, pa uz suhoparne diplomatske zapise osvjetljaju i druge dimenzije Stjepanove uloge, osobito zanimljive jer su pogled iz perspektive suparnika kao što je bio Toma Splitsanin. Stoga ne čudi da je 2007. godine obilježavajući dan grada Čazme, koji svoje korijene vuče upravo iz prije spomenute isprave o osnutku Čazmanskog kaptola 1232. godine, kolega Vjekoslav Štrk priređujući izložbu o biskupu Stjepanu II., *de facto* utemeljitelju grada te nastojeći ispričati njegovu životnu priču kroz stvarne izložke morao posegnuti, osim za poznatim mu i dostupnim arhivalijama, i za faksimiliranim stranicama *Salonitanske povijesti*, najstarijeg splitskog beneventanskog kodeksa, vrlo dekorativnog i izložbi prikladnog svjedočanstva o biskupu Stjepanu. Kao osoba koja je poglavito proučavala djelo splitskog arhiđakona Tome, pa i povijesna zbivanja koja su se ticala njega ili koja je sam opisao, surađivala sam na pripremanju izložbe te prigodom njezina otvaranje održala sam predavanje o životu i djelu Stjepana II. koje mi je predložio

¹⁸ Vidi: M. Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko : Naklada Slap, 2002, 216-217; I. Basić, O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću.

¹⁹ „*Erat autem episcopus ipse in auro et argento locuplex ualde, aliis etiam diuitiis opulentus. Mundana pompositate laargus et curialis benignum se omnibuset affabilem exhibebat. Totum enim extolli fauoribus et efferris hauris popularibus cupiebat*“. Vidi: *Historia Salonitana: Thomae Archidiaconi, Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Toma Arhiđakon, Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, (dalje: *Historia Salonitana*, 2003) (dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje). Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik O. Perić. Povijesni komentar M. Matijević Sokol. Studija *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* R. Katičić, Split: Književni krug, 2003, 256-257; *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Archdeacon Thomas of Split: History of the Bishops of Salona and Split*, (dalje: *Historia Salonitana*, 2006) ed. D. Karbić, M. Matijević Sokol, O. Perić, J. Ross Sweeney, Budimpešta: CEU Press, 2006, 306-307; M. Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti, passim*.

kolega Vjekoslav Štrk. No, pri prikupljanju materijalnih dokaza odnosno mogućih eksponata koji bi dočarali najvažnije točke Stjepanova životopisa problem je nastao zbog nedostatka dokumenta odnosno bilokakvog povijesnog zapisa kojim bi se potkrijepila tvrdnja da se Stjepan II. školovao u Francuskoj, odnosno Parizu, odnosno – kako neki pišu – na Sorboni.

Pokušavajući pronaći odgovor na nametnuto pitanje krenula sam najprije u preispitivanje historiografske literature o spornom podatku. Uočila sam da se u svezi s traženim odgovorom stalno provlače iste ili slične sintagme koje „puzajući“ prerastaju u novu kvalitetu te se od pretpostavljenog Stjepanovog školovanja u Francuskoj došlo do preciznijeg pariškog sveučilišta, pa i same Sorbone. Spominjanje Sorbone kao mjesta gdje se školovao biskup Stjepan bio je znak za uzburku, jer je poznato da je Sorbona kao kolegij osnovana tek 1257. godine.²⁰

Propitivanja su počela uvidom u djelo Adama Baltazara Krčelića koji - kako smo naveli - piše o biskupu Stjepanu II. čitavo poglavlje i opisuje sve najvažnije epizode iz njegova života koliko su mu to dopuštala povijesna, narativna i diplomatska vrela. Veći se dio spomenutog poglavlja temelji na čitavim ulomcima iz *Salonitanske povijesti* Tome Arhiđakona koji se tiču samog Stjepana, ali i osoba vezanih uz njega. Krčelić je ukomponirao dijelove XLV. poglavlja iz Tomina djela koji se odnose na čazmanskog prepošta Hugin, odnosno kasnijeg splitskog nadbiskupa i gradskog kneza,²¹ ali se uopće nije osvrnuo na mjesto gdje je Stjepan II. stekao naobrazbu.

Nadalje, I. Tkalčić je pišući o ulozi Stjepana II. u preporodu Zagrebačke biskupije ustvrdio, osvrćući se na Kukuljevićev navod o Stjepanovu podrijetlu iz obitelji Babonić, da „budući da nam za to manjkaju dokazi, to prepuštamo rješenje toga pitanja sretnijoj sudi, kao i ono, gdje se je i kada rodio, i kako i gdje uzobrazio.“²² No, sam se oslanja na Krčelića i Vitezovića te iznosi podatak o Stjepanovom srodstvu s obitelji Buzad.²³

J. Buturac, pak, iznosi osnovne i dobro poznate podatke posvjedočene povijesnim vrelima i uopće se ne dotiče pitanja mjesta obrazovanja biskupa Stjepana.²⁴

No, čini se da je eskalacija hipotetskih domišljanja o mjestu Stjepanova školovanja započela osamdesetih godina prošlog stoljeća kada je N. Klaić u monografskoj obradi srednjovjekovnog Zagreba istaknula da “s biskupom Stjepanom II. dolazi na biskupsku

²⁰ Ivo Goldstein – Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb : Novi liber, 2006, 363.

²¹ *Historia Salonitana*, 2003, 300-301.

²² I. Kr. Tkalčić, *Priporod biskupije zagrebačke u XIII. vijeku*, 127.

²³ Isto.

²⁴ J. Buturac, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, (ur. D. Kniewald), Zagreb 1944, 24-25.

stolicu jedan od najvećih ljudi što ga je biskupija imala u srednjem vijeku“.²⁵ Zbog dužnosti kancelara koju je obavljao na dvoru Arpadovića kao i naslova *magister*²⁶ N. Klaić kaže da je Stjepan II. bio ne samo školovan čovjek „nego je bez sumnje svršio studije u Francuskoj“.²⁷ Svoju je pretpostavku potkrijepila tvrdnjom da je to bilo vrijeme presudnog francuskog utjecaja na sve ugarske zemlje koji se proširio od druge polovine XII. st.²⁸ Čini se da je upravo ovim putem Francuska kao mjesto školovanja Stjepana II. ušla u njegovu biografiju koja se onda provukla kao siguran podatak, ali doradivan, proširivan, preoblikovan itd...

A. Gulin se bavi biskupom Stjepanom II. u više svojih radova i knjiga počevši od članka koji je izdvojen iz magistarske radnje²⁹ gdje objavljuje Stjepanov pečat. Također mu pozornost posvećuje kada piše o osnivanju i djelatnosti Čazmanskog kaptola.³⁰ Na Stjepanovo obrazovanje se osvrće u monografskoj obradi hrvatske crkvene sfragistike.³¹ U poglavlju o pečatima zagrebačkih biskupa ne pozivajući se ni na kakvo vrelo pak izričito kaže: „Kao kancelar, a time i *magister*, koji je završio studije u Francuskoj, studirajući gotovo 12 godina na Teološkom fakultetu.“³² Kada piše o kaptolima u sjevernoj Hrvatskoj A. Gulin se opet vraća na ovog obnovitelja Zagrebačke biskupije te ponavlja gotovo iste riječi o mjestu Stjepanova obrazovanja: „Zato taj biskup, kao kancelar, a time i *magister*, koji je završio studije u Francuskoj, ...“.³³ Kako vidimo činjenice o vrsti studija i dužini boravka su egzaktno navedene. Radi se o *dvanaest godina* Stjepanova boravka na *teološkom studiju u Francuskoj*, ali opet bez referiranja na bilo kakvo vrelo ili literaturu.

N. Budak, koji je pisao o biskupu Stjepanu II. u više navrata također donosi i podatke o Stjepanovu školovanju. U leksikografskoj natuknici³⁴ napisao je da je Stjepan „vjerojatno studirao u Francuskoj“. Pošto je ovaj Budakov članak nastao neposredno po objavljivanju knjige Nade Klaić o srednjovjekovnom Zagrebu, moglo bi se zaključiti da je vezivanje Francuske uz Stjepana II. nastalo pod njezinim utjecajem. No, N. Budak je u drugom članku³⁵ objavljenom poslije dvadesetak godina od prethodnog napisao da je „Stjepan studirao teologiju na Sorboni“, pozivajući se na radove F. Šanjeka. U radovima F. Šanjeka na kojima N. Budak temelji podatke o Sorboni kao mjestu Stjepanova školovanja, ne spominje se uopće

²⁵ N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, 492.

²⁶ CD III, 240-241, 244-245.

²⁷ N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, 492.

²⁸ Isto; Ista, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb : Školska knjiga, 1976, 276-277.

²⁹ A. Gulin, *Srednjovjekovni pečati zagrebačkih biskupa*, 67-83.

³⁰ A. Gulin, *Srednjovjekovni Čazmanski kaptol i njegovi pečati*, 41-64.

³¹ A. Gulin, *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*, 105-106.

³² Isto, 105.

³³ A. Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, 57.

³⁴ N. Budak, BABONIĆ, Stjepan, 305-306.

³⁵ N. Budak, *Zagrebački biskup Stjepan II., suvremenik Tome Arhiđakona*, 154.

Sorbona nego se navodi da je Stjepan II. bio pariški student teologije.³⁶ To ne čudi, jer Šanjek vrlo izričito kaže u svojoj knjizi da 1257. godine „Robert Sorbon utemeljuje kolegij za siromašne studente u Parizu – Sorbonu, današnji sinonim Pariškog sveučilišta.“³⁷ No, F. Šanjek je i u drugim radovima u kojima se bavi školovanjem hrvatskih intelektualaca na europskim sveučilištima u srednjem vijeku Stjepanu II. posvećivao pozornost, uvijek ga ističući kao prvog u nizu školovanih ljudi s hrvatskih prostora u Francuskoj na pariškom sveučilištu. Naime, devedesetih godina prošlog stoljeća prigodom obilježavanja devetstote obljetnice Zagrebačke biskupije izašlo je više prigodnih publikacija s kronotaksom zagrebačkih biskupa. U jednoj od njih³⁸ pojavljuje se više „pouzdanih“ podataka o Stjepanu II., pa se tako izričito kaže da je bio „rođen oko 1190/1195. godine, prvi Hrvat koji s uspjehom završava studij na Pariškom sveučilištu“, i pri tom se referira na I. Kr. Tkalčića,³⁹ premda se Tkalčić nije upuštao u promišljanje gdje se Stjepan obrazovao. No, dalje u tekstu počinje se polako naslućivati kako se i odakle pojavljuju Pariz kao mjesto stjecanja naobrazbe odnosno vrijeme trajanja Stjepanova studiranja. Naime, F. Šanjek se u bilješci poziva na djelo Adama Baltazara Krčelića te citira rečenicu iz njegove *Povijesti Stolne crkve zagrebačke* koja glasi: „*Studuerat enim apud Parisios annis fere duodecim in Theologie facultate.*“⁴⁰ Još opširnije Šanjek je obrazložio svoje podatke o Stjepanovu školovanju u Parizu na drugim mjestima.⁴¹

A. Lukinović također je u isto vrijeme objavio monografiju o devetsto godina Zagrebačke biskupije te u njoj posebno poglavlje posvećuje biskupu Stjepanu II. naslovljeno „*Stjepan II. – Veličanstveni*“.⁴² Uz uobičajene biografske podatke koje je utvrdio već I. Tkalčić kojeg usput nepotrebno kritizira da „Tkalčić svoje tvrdnje da Stjepan II. potječe od znamenitih Babonića nije potvrdio nikakvim povijesnim izvorima“ zanemarujući Tkalčićevu raspravu u kojoj je – kako smo naprijed iznijeli – sam kritizirao Kukuljevića koji je iznio mišljenje da je Stjepan II. iz roda Babonića, Lukinović kaže da se pouzdano „za njega zna da je bio student glasovitog pariškog sveučilišta Sorbone, gdje je stekao vrlo visoku izobrazbu“.⁴³ Za ovaj svoj navod Lukinović ne donosi nikakvu potvrdu iz vrela.

³⁶ F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 171, 291; Isti, *Kršćanstvo na hrvatskim prostorima*, 52, 123, 219, 235.

³⁷ Isto, 58*

³⁸ F. Šanjek, Stjepan II. (1225-1247.), 43-45.

³⁹ F. Šanjek, Stjepan II. (1225-1247.), 43.

⁴⁰ F. Šanjek, Stjepan II. (1225-1247.), str. 45, bilj. 4.

⁴¹ F. Šanjek, *Hrvati i pariško sveučilište (XIII.-XV. st.)*, 115-116; Isti, *Hrvati i sveučilišna Europa (13.-15. st.)*, 212.

⁴² A. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, 62- 66.

⁴³ A. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, 62.

I u drugim člancima u najnovije vrijeme koji se pozivaju na radove navedenih prethodnika kao sigurna činjenica provlači se ona da je Stjepan II. bio školovan u Francuskoj, odnosno još točnije na pariškom sveučilištu. Tako T. Raukar u sintezi hrvatske srednjovjekovne povijesti⁴⁴ među onim prvim studentima s hrvatskih prostora na pariškom sveučilištu uz čazmanskog prepošta Hugrina navodi zagrebačkog biskupa Stjepana uzimajući u obzir standardu historiografsku produkciju koja se ovim pitanjima bavila detaljnije. Sama sam, kada sam analizirala Tomine navode o biskupu Stjepanu, oslanjajući se opet na prethodnike prihvatila isto. Naime u knjizi sam napisala: „Prvo je pitanje tko je bio zagrebački biskup Stjepan ? Tkalcčić ga je s pravom nazvao obnoviteljem zagrebačke crkve u XIII. st. Obnašao je čast zagrebačkog biskupa od 1225. godine do 1247. Školovao se na prestižnom srednjovjekovnom sveučilištu u Parizu, a Kukuljević drži da je bio izdanak plemićke obitelji Babonić.”⁴⁵

Analizirajući naprijed iznesenu literaturu čini se da se može utvrditi geneza pogrešnih, ili točnije biografskih podataka o Stjepanu II. koje nije za sada moguće dokazati. U samom začetku se nalazi pretpostavka N. Klaić da je Stjepan II. mogao biti obrazovan u Francuskoj zbog tadašnjih ugarsko-francuskih, osobito kulturnih veza. No, Francuska je kod drugih autora vrlo brzo „pojašnjena“ i nadopunjena pariškim sveučilištem koje je onda postalo i Sorbona. Slijedeći korak jest obogaćivanje Stjepanova životopisa dvanaestogodišnjim studiranjem na Teološkom fakultetu u Parizu. Ovi posljednji navedeni podaci prepoznatljivi su iz *Salonitanske povijesti* Tome Arhidakona. Njih je ovaj srednjovjekovni pisac i Stjepanov suvremenik pripisao čazmanskom prepoštu Hugrinu, a glase: „*A bio je on čovjek književno naobražen, obdaren prirodnom rječitošću i veoma je dobro poznao Sveto pismo. Studirao je gotovo dvanaest godina na teološkom fakultetu u Parizu, a njegov stric, kaločki nadbiskup Hugrin, podmirivao mu je troškove školarine.*“⁴⁶ No, oni su se – kako vidimo – počeli vezivati i uz biskupa Stjepana II. Danas je moguće utvrditi kako se to dogodilo. Naime, veći dio citiranog opisa osobe čazmanskog prepošta Hugrina, a kasnijeg splitskog nadbiskupa i kneza preuzeo je iz *Salonitanske povijesti* Adam Baltazar Krčelić u poglavlju o biskupu Stjepanu II. kada je pisao o Stjepanovoj ulozi u osnivanju Čazmanskog kaptola i njegovom prvom prepoštu Hugrinu.⁴⁷ Malom nepažnjom i previdanjem da Krčelić ipak ispravno Tomine podatke veže uz Hugrina, a ne Stjepana, uvukli su se u radove više autora od kojih su ih onda

⁴⁴ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb : Školska knjiga, 1997, 349.

⁴⁵ M. Matijević Sokol, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, 216.

⁴⁶ „*Fuerat enim uir litteratus et naturali facundia preditus et maxime in diuina pagina eruditus. Studuerat enim apud Parisios annis fere duodecim in theologica fakultate subministrante sibi scolasticos sumptus Hugrino Colocensi archiepiscopo, patruo suo.*“ Vidi: *Historia Salonitana*, 2003, 300-301.

⁴⁷ Balthasar Adamus Kercselich de Corbavia, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis*, 81.

preuzimali i drugi, a ključna riječ i osovina oko koje se nadograđivalo bilo je pariško sveučilište koje je pak „izraslo“ iz pretpostavke N. Klaić o Francuskoj kao mjestu Stjepanova studiranja. Čak i navođenje pariškog sveučilišta u biografiji Stjepana II. moglo bi se smatrati logičnom pretpostavkom, ali pobliže „pojašnjenje“ odnosno pojavljivanje Sorbone, što je iz današnje perspektive razumljivo, jer jest istoznačnica za pariško sveučilište, ali i očigledni anakronizam, pogreška je koja se nikako ne smije vezivati uz Stjepana II. jer je ovaj zagrebački biskup bio već deset godina mrtav kada je Sorbona tek osnovana. Također nemamo nikakvog dokaza da je Stjepan na studiju proveo dvanaest godina, jer se ovaj podatak odnosi na čazmanskog prepošta Huginu, isto kao i studij teologije.

Pretpostavka o Francuskoj kao mjestu stjecanja naobrazbe koju je iznijela Nada Klaić može ostati kao jedna od mogućnosti gdje se Stjepan školovao zbog međusobnih veza koje su najviše očigledne u kraljevskoj kancelariji čiji je kancelar bio Stjepan prije nego je postao zagrebački biskupom. No, kancelarija Arpadovića je pod francuskim utjecajem ustalila svoj rad već potkraj XII. st. i na samom početku XIII. st. za vrijeme kraljeva Bele III. i Emerika, odnosno kada su kao kancelari djelovali Hadrijan (1185-1186) i Katapan. Osobit je iskorak učinjen za vrijeme Hadrijana, koji se najprije spominje kao notar, a onda i kao kancelar. Vladarske isprave Arpadovića su upravo tada oblikovane pod utjecajem francuskih i papinskih isprava.⁴⁸ Budući da je francuski utjecaj u kancelariji Arpadovića definiran prije njezina preuzimanja od strane Stjepana II. onda nije neophodno vezivati niti njegovo školovanje uz Francusku. Naime, u Stjepanovo vrijeme i druge su europske sredine imale veze s ugarskim i hrvatskim krajevima. Na prvom mjestu to je Italija. Sam Stjepan II. se u jednoj ispravi koju piše navodi kao *subdiaconus pape*,⁴⁹ a bio je osobito u dobrim odnosima s papom Grgurom IX. U vrijeme Stjepanove mladosti u Ugarskoj je kao papin poslanik često boravio kasniji splitski nadbiskup Bernard, a bio je odgajatelj i učitelj budućeg kralja Emerika.⁵⁰ Kako je Bernard u Bologni - po riječima Tome Arhiđakona⁵¹ - proveo trideset godina baveći se znanošću, ne može se isključiti ni njegov utjecaj tijekom boravaka na dvoru Arpadovića na mladog Stjepana, pa onda i njegovo usmjeravanje prema pravnom studiju u Bologni. Upravo uzdizanje Zagrebačkog kaptola u mjesto javne vjere (*locus credibilis*),⁵² ustanove koja u novim društvenim odnosima početkom XIII. st. dobiva onu funkciju koju ima notarijat u talijanskim i dalmatinskim komunama, može biti potaknuto od osobe koja je

⁴⁸ Z. Tanodi, Zagrebačka “zlatna bula”, *Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva*, knj. XI., Zagreb 1945, 1-4.

⁴⁹ CD III, 240-241.

⁵⁰ Vidi: *Historia Salonitana*, 2003, 120-143; M. Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, 186-205.

⁵¹ *Historia Salonitana*, 2003, 134-135.

⁵² Vidi: J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, Zagreb: Školska knjiga, 1991³, 163.

završila pravne studije te u skladu sa suvremenim zbivanjima i potrebama uviđa važnost i potrebu podizanja razine pisane kulture. Također u sličnom kontekstu treba razmotriti Stjepanovo podrijetlo. Držim da ne treba isključiti mogućnost da je Stjepan zaista bio vrlo blizak, pa možda čak i rodno povezan s kraljevskom vladarskom kućom Arpadovića, kao što je to već Krčelić istaknuo: „*Colomanno Galliciae et Sclavorum regi , familiaris et charus, prouti et Hungariae regibus Andreae et successori eius Belae IV. fuerat.*“⁵³ Čini mi se da neuspjeli pokušaj ujedinjenja Zagrebačke biskupije i Splitske nadbiskupije pri kojemu je Stjepan II. uz hercega Kolomana trebao imati ključnu ulogu upravo potkrjepljuje iznesenu pretpostavku.⁵⁴

⁵³ Balthasar Adamus Kercselich de Corbavia, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis*, 80.

⁵⁴ Vidi: M. Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, 216-217; I. Basić, O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću.

PROZOPOGRAFSKA CRTICA O ZAGREBAČKOM BISKUPU
STJEPANU II. (1225-1247)

U članku se analiziraju literatura i povijesna vrela o zagrebačkom biskupu Stjepanu II. (1225. – 1247.), obnovitelju Zagrebačke biskupije, osobi koja je na zagrebačku stolicu došla s mjesta kancelara kraljevske kancelarije. Stjepan II. bio je obrazovana osoba s titulom magistra, a držalo se da je obrazovanje stekao na nekom od europskih sveučilišta. Povijesni kontekst odnosno veze Ugarske i Francuske u njegovo vrijeme nametnule su mogućnost da je bio student pariškog sveučilišta. No, u radovima povjesničara s vremenom se pojavljuju nove, ničim potvrđene činjenice koje govore da je bio školovan u Parizu, na Sorboni gdje je boravio dvanaest godina na studiju teologije. Navedeni podaci sadrže u sebi čitav niz pogrešaka pa i anakronih međusobno povezanih činjenica. Njihovim propitivanjem kroz literaturu u radu se utvrđuje geneza grešaka i činjenica pogrešno pripisanih osobi Stjepana II., poglavito one koja se odnosi na mjesto školovanja. Pariz kao mjesto školovanja nije potvrđeno nikakvim povijesnim vrelom nego se uvuklo u historiografiju kao korupcija podataka iz *Salonitanske povijesti* koji se odnose na čazmanskog prepošta i kasnijeg splitskog nadbiskupa i kneza Huginu i to preko Krčelićeve *Povijesti Stolne crkve zagrebačke*. Na kraju se iznosi pretpostavka da je možda Stjepan bio školovan i u Bologni, za što su argumenti uloga i značaj papinog legata a kasnijeg splitskog nadbiskupa Bernarda koju je imao na dvoru Arpadovića, kao i podizanje Zagrebačkog kaptola u vjerodostojno mjesto (*locus credibilis*). U ovakvom kontekstu može se pretpostaviti podrijetlo ili bliska rodbinska veza s Arpadovićima.